

Відгук
отримано
11.12.2021 р.
Голова спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.022
доктор філологічних наук,
Бровко О. О.
професор

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.022 у
Київському університеті
імені Бориса Грінченка,
доктору філологічних наук,
професору,
завідувачеві кафедри української
літератури, компаративістики та
грінченкознавства
Інституту філології
Бровко Олені Олександрівні

Відгук

офіційного опонента **Романенко Олени Віталіївни**, доктора філологічних наук, професора кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка на дисертаційну роботу Вощенко Олени Іванівни «**Контрдискурс у літературі українського соцреалізму 1950–1970-х років**», подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія», галузь знань 03 Гуманітарні науки.

1. Актуальність теми дослідження. Українські студії соцреалізму як офіційного дискурсу вітчизняного літературного процесу ХХ століття за останні 30 років мають потужну інтелектуальну підтримку у працях Оксани Філатової, Уляни Федорів, Валентини Хархун, Тетяни Свербілової, Тамари Гундорової, Віри Агеєвої, Ніни Бернадської, Юрія Коваліва та інших дослідників. Однак фахові дискусії довкола питань становлення і розвитку соціалістичного реалізму в українському літературному процесі усе ще залишаються актуальними, особливо коли йдеться про вивчення своєрідності розвитку літературного процесу в 1970–1980-х роках, осмислення питань періодизації літератури ХХ – ХХІ століття та ін. Крім того, сучасна гуманітаристика загалом і літературознавство зокрема розширюють коло методологічних підходів, активно розвиваються дослідження пам'яті, травми, ідентичності, геопоетики, постколоніальні студії та ін., що дає можливість розширити рецепцію та інтерпретацію літературних явищ, сформулювати на

основі нових дослідницьких ідей сучасні оцінки такого явища, як соціалістичний реалізм та його місця у літературному процесі. Гіпотези та ідеї дисертації Олени Іванівни Вощенко спираються саме на ці важливі аспекти сучасних літературознавчих досліджень.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Детальне ознайомлення зі змістом, висновками Олени Вощенко, презентованими у дисертації дає підстави стверджувати, що це – актуальне, самостійне дослідження, в якому представлено цілісну оригінальну авторську концепцію розвитку соціалістичного реалізму як естетичного явища українського літературного процесу.

Провідна ідея дисертації – наявність не тільки офіційного дискурсу, але й контрдискурсу, динаміка їх розвитку визначає рух літературного процесу, впливає на появу творів певної тематики, вияскравлення певних естетичних ознак, розвиток жанрових модифікацій тощо. Цю ідею дисертантка висвітлює у трьох розділах своєї наукової праці, відштовхуючись від ідей попередників (які у дисертації проаналізовано на засадах аналітичного системного осмислення), авторка формулює власну концепцію «офіційний дискурс – контрдискурс», описує ознаки і «офіційного дискурсу», і «контрдискурсу» і аналізує численні приклади їх взаємодії. Аргументи, запропоновані у дисертації, – переконливі, наведені факти – доречні і промовисті. Дисертантка вміло поєднує пильні спостереження над текстами художніх творів із обґрунтованими висновками до кожного з підрозділів, влучно дібрані факти із літературного побуту – із вагомою аргументацією щодо описаних явищ.

Дисертація Олени Вощенко – це цілісна самостійне дослідження, в якому ідеї розвиваються як симбіоз теоретичних ідей та практичного опрацювання матеріалу, і це досягається завдяки комплексному поєднанню сучасних методологічних підходів, якими дисертантка володіє на високому фаховому рівні.

Ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дисертаційної праці Олени Іванівни Вощенко визначається, зокрема, логічною і завершеною структурою дослідження. Так, перший розділ – «Український дискурс соцреалізму: специфіка та наративні стратегії» – окреслює не тільки наявні в українському

літературознавстві підходи до вивчення цього явища, але й висвітлює процеси трансформації соцреалістичного тексту в різні періоди його розвитку. Власне, у цьому розділі дисертантка описує етапи розвитку соцреалізму, а також аналізу конкретний приклад – як естетика соціалістичного реалізму вплинула на творчість В. Собка (із численними екскурсами щодо біографії письменника, аналізу обставин формування його світогляду). Ідеї та висновки цього розділу цінні насамперед тим, що вони не тільки узагальнюють тенденції розвитку соцреалізму, але й є практичного втіленими – у межах підрозділу «Канонічна модель соцреалістичного письменника (на прикладі життєтворчості В. Собка)».

Другий розділ – «Діапазон контрдискурсивних практик у літературі українського соцреалізму другої половини 1930 – 1970-х років» – акцентує увагу на контрдискурсі як естетичній практиці, втіленій у художніх творах, написаних на різних етапах розвитку соцреалізму. Авторка послідовно дотримується своєї періодизації та численними прикладами ілюструє появу контрдискурсивних практик різного гатунку. Важливо, що саме у цьому розділі вияскравлено такий дослідницький талант дисертантки, як вміння систематизувати, узагальнювати описувані явища, представляти їх як цілісну концепцію. Досягається це завдяки вмінню поєднанню узагальнень із пильним фаховим філологічним аналізом художніх творів.

Третій розділ – «Химерна проза як репрезентаційна модель контрдискурсу» – виявляє глибину наукового мислення дисертантки та її вміння на основі спостережень над текстами формулювати авторські дефініції, переконливо аргументувати свої ідеї та аргументовано доповнювати ідеї своїх попередників, адже вивчення химерної прози в українському літературознавстві має потужну традицію. Однак Олена Вощенко акцентує нові аспекти – з огляду на те, що химерну прозу вона трактує як одне із найпотужніших явищ контрдискурсу.

Опонована дисертація відповідає поставленій меті та сформульованим завданням. Висновки – самостійні, оригінальні, умотивовані та аргументовані. Представлена у межах трьох розділів (210 сторінок) концепція підтримана завдяки потужному списку опрацьованої літератури (налічує 259 позицій). Крім того, концепція Олени Вощенко чітко висвітлена в анотації.

3. Наукова новизна здобутих результатів. Дисертація Олени Вощенко вперше апробує дискурсивно-контрдискурсивний підхід у дослідженні соцреалізму – на високому фаховому рівні засвідчено його ефективність та продуктивність. Саме цей підхід у поєднанні із іншими методологічними стратегіями (зокрема, постколоніальними підходами до вивчення літературного процесу, порівняльно-типологічного, філологічного, культурно-історичного, біографічного, семіотичного та ін.) це дає можливість презентувати ідеї та гіпотези дисертантки як цілісну оригінальну авторську концепцію. У дисертації Олени Вощенко вперше презентовано «концепцію соцреалістичного проєкту як результату складної взаємодії замовника (державно-партійного апарату), теоретиків (інтелектуалів, які мали вплив на гуманітарну політику в СРСР, ідеологоцентричної критики тощо), контрольної-репресивної системи (інститутів цензури та так званого «кураторства» від КДБ), виконавців (членів Спілки письменників СРСР та республіканських спілок) і національних опозиційних еліт, які формували контрдискурс, проте не поривали остаточно з офіційною доктриною» (с. 25–26). Та важливішими для українського літературознавства є ідея національного контрдискурсу української літератури та форм його втілення у художніх практиках вітчизняної прози, авторка доводить, що найвиразніше контрдискурсивні практики виявляються у химерній прозі, яка стала репрезентативною моделлю контрдискурсу. Дисертація Олени Вощенко відкриває нові інтелектуальні горизонти у вивченні соціалістичного реалізму і може стати теоретичним підґрунтям для тих дослідників, які під цим кутом зору спробують оглянути такі цікаві явища українського літературного процесу ХХ століття, як тиха лірика, витіснене покоління та ін.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено в п'яти одноосібних працях, з яких три статті в наукових фахових виданнях України категорії «Б», одна – у закордонному виданні (Будапешт, Угорщина) і одна додаткова публікація, що відображає практичне значення роботи.

5. Практичне значення здобутих результатів засвідчене тим, що їх впроваджено в науково-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України

імені В. Вернадського (підтверджено довідкою від 20 жовтня 2021 року) як наукове підґрунтя організації та ведення електронної колекції «Репресована література» в межах електронної бібліотеки «Україніка».

6. Зауваження до дисертації та дискусійні положення

1. У дисертації проаналізовано значний корпус художніх творів українських письменників (Л. Дмитерка, Ю.Збанацького, В. Козаченка, В. Собка, А. Хижняка, Олеся Гончара, Є. Гуцала, А. Дімарова, О. Довженка, В. Дрозда, П. Загребельного, В. Земляка, Р. Іваничука, В. Міняйла, Л. Первомайського, М. Рильського, В. Свідзінського, В. Сосюри, Григора Тютюнника, Григорія Тютюнника, Вал. Шевчука, Ю. Щербака). Якись із художніх творів авторка аналізує детально, якись – оглядово, це дає можливість презентувати ідею формування і розвитку контрдискурсу українського соцреалізму як цілісну концепцію. Однак у межах дискусії під час захисту варто уточнити у дослідниці: який кваліфікаційний принцип визначив добір тих чи інших творів для аналізу? Чому у полі уваги авторки опинилася переважно українська проза?

2. Як, на думку дисертантки, тенденції національного контрдискурсу виявляються у ліриці чи драматургії?

3. Чи можна пов'язати, на думку авторки, карнавалізація як засіб дискредитації офіційного дискурсу у творчих практиках авторів химерної прози та карнавалізація як естетична ознака творчості літературних угруповань кінця 1980-х років (зокрема, «Бу-Ба-Бу», «пропала грамота» та ін.), творчості представників київської іронічної школи (Лесь Подерв'янський, Богдан Жолдак, Володимир Діброва)?

4. Чи відрізняється інтерпретація соцреалізму в українському літературознавстві від інтерпретації цього явища в працях зарубіжних дослідників?

На підставі аналізу тексту дисертації офіційним опонентом виявлено **дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності** в повному обсязі.

7. Загальна оцінка дисертації. Зауваження, висловлені вище, мають дискусійний характер, тому не зменшують наукової новизни, теоретичної та

практичної значущості дисертаційної роботи, й можуть бути розвинені у подальших наукових дослідженнях авторки.

Дисертаційна робота Олени Іванівни Вощенко «Контрдискурс у літературі українського соцреалізму 1950–1970-х років», відповідає «Тимчасовому порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р. (зі змінами), та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами), а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія».

Доктор філологічних наук,
доцент кафедри
історії української літератури,
теорії літератури
і літературної творчості
Навчально-наукового
інституту філології
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Олена РОМАНЕНКО

